

Elena Kofanova, Marina Mčedlova  
Institut za sociologiju Ruske akademije nauka  
Moskva

## Religioznost građana Rusije i Evrope<sup>1</sup>

**Apstrakt:** *Autorke teksta upoređuju nivo religioznosti građana Rusije i žitelja evropskih zemalja. Prema nivou religioznosti u Rusiji, udeo vernika u ukupnom stanovništvu zauzima sredinu spiska religioznih ispitanika evropskih zemalja ali se od njih razlikuje po najvećem udelu muslimana među vernicima. U celini, istraživanje je pokazalo da Rusija ostaje svetovna zemlja a konfesionalno samoopredeljenje se pre javlja kao identifikacija sa određenom kulturnom tradicijom nego kao izvorna pojava duboke religioznosti.*

**Ključne reči:** *religioznost, vernici, muslimani, hrišćani, kulturna tradicija.*

Prema podacima Evropskog socijalnog istraživanja (The European Social Survey, ESS, Round 4, 2008–2009) rusko društvo se deli otprilike na dve, gotovo ravne časti: 49% ruskih građana smatra sebe pripadnicima religije, a 48% negira takvu pripadnost. Pri upoređivanju onog dela ispitanika koji sebe smatraju pripadnicima određenih religijskih tradicija u zemljama Evrope, treba obratiti pažnju na sledeće parametre. Evropu je prilično teško posmatrati kao neki prosek: u različitim državama ovog kontinenta broj građana koji se smatraju pripadnicima religije je različit, iako postoje države u kojima preovlađujuća većina sebe smatra pripadnikom religije. Ovo ne zavisi ni od toga u kom se delu Evrope nalazi zemlja niti od konkretne religije. Apsolutna većina građana takvih zemalja, kao što su npr. Kipar (98%), Rumunija (92%) i Poljska (93%) deklariše svoju pripadnost određenoj religiji, a tek u nešto manjem procentu pripadnici određenih konfesija u Portugaliji (87%) i Irskoj (80%). Najmanji udeo građana, u odnosu na sve ispitanike, smatra sebe pripadnikom religije u Holandiji (41%), Švedskoj (32%), Estoniji (28%). Rusija (49%) se prema ovom pokazatelju nalazi između Francuske (49%), u kojoj postoji najdugotrajnija tradicija svetovnosti i Slovenije (50%). Ako upoređujemo Rusiju sa Ukrajinom, onda uviđamo da se za jednu četvrtinu više građana u Ukrajini nego u Rusiji izjašnjava u prilog pripadnosti određenoj konfesiji (videti grafikon 1). U uzroke i objašnjenja tako različitog konfesionalnog opredeljivanja u evropskim zemljama treba svakako ubrojiti različite istorijske tradicije, u tom smislu i tradiciju sekularnosti, te nacionalni karakter, političke i ideološke peripetije. Međutim, očigledno je i novo čitanje deklaracije ispitanika

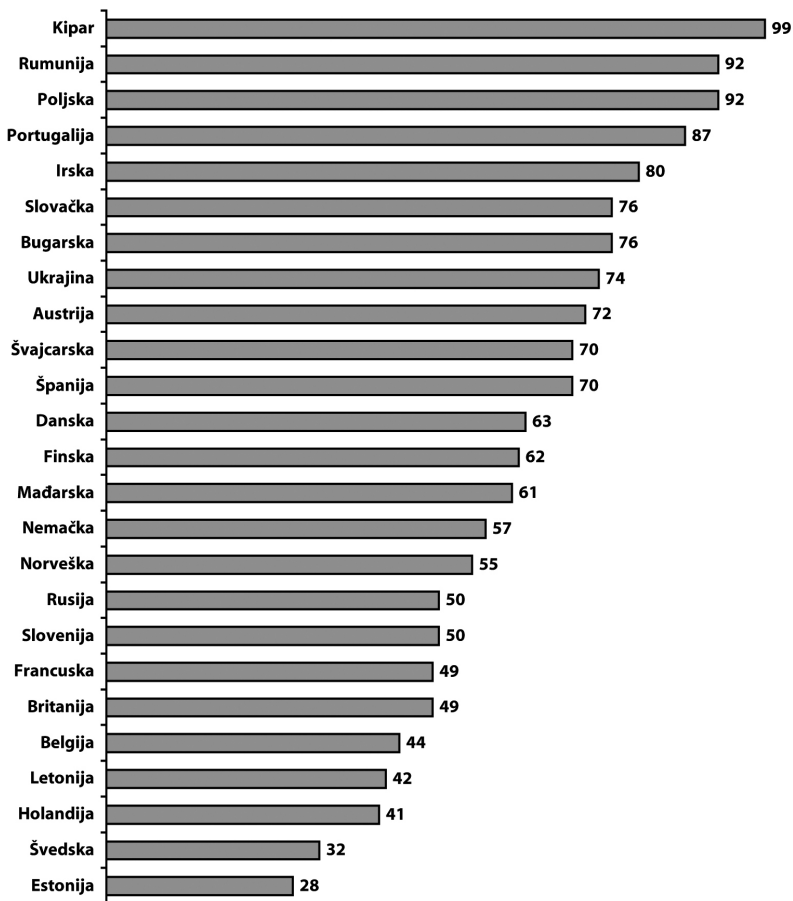
21

---

1 Prevod teksta sa ruskog jezika rađen je u okviru projekta pod nazivom: „Politike društvenog pamćenja i nacionalnog identiteta: regionalni i evropski aspekt“ (br. 179049) koji se na Institutu za filozofiju i društvenu teoriju iz Beograda sprovodi u periodu od 2011. do 2014. godine a uz finansijsku podršku Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije.

ka o pripadnosti određenoj religijskoj tradiciji. Navedena pripadnost je pre svega temelj kulturne samobitnosti, a ne vera kao takva. Takav je slučaj npr. na Kipru gde se gotovo sve stanovništvo konfesionalno opredelilo, čvrsto se konsolidujući na osnovi religijske identifikacije, tako potrebne preživljavanju zajednice u složenom etničkom i političkom okruženju. To se isto odnosi i na Irsku. Logično je pretpostaviti da se religija u Poljskoj i Rumuniji takođe javlja kao faktor homogenizacije zajednice. Ove dve zemlje se u svojoj daljoj istoriji ne mogu osloniti na

GRAFIKON 1. Udeo ispitanika koji se svrstavaju u pripadnike određene religije, veroispovesti (u procentima).



političke i kulturno-identifikacione orijentire, što ih primorava da oslonac potraže u nekom čvršćem temelju. Ne treba svakako odbaciti ni nacionalni karakter različitih naroda pošto religija utiče pre svega na sferu društvene i individualne psihologije, kada od dubine i prirode emocija i egzaltiranosti zavisi, kako način izražavanja privrženosti religijskom pokretu tako i sam broj privrženika. Među ispitanicima u Rusiji koji sebe svrstavaju u neku konfesiju, apsolutna većina se smatra pravoslavnim vernicima – 87% (od ukupnog broja ispitanika 43%). Na drugom mestu

„rejting liste” najrasprostranjenijih konfesija nalazi se islam sa 11% izjašnjenih vernika koji se samoidentifikuju kao muslimani a što je 6% u odnosu na ukupan broj ispitanika. Pripadnici ostalih konfesija čine manje od 1% ispitanika, odnosno građana Rusije. Takvu situaciju potvrđuju i podaci longitudinalna istraživanja Centra „Religija u savremenom društvu“ Instituta sociologije RAN-a. Međutim, bez obzira na to što prema podacima Evropskog socijalnog istraživanja sledbenika budizma ili protestanskih konfesija ima samo 0,4%, odnosno 0,2% ili što prema podacima pomenutog Instituta za sociologiju ima po 1%, teško da možemo iz analize specifičnosti religioznosti građana Rusije, odbaci ove vernike. To se objašnjava istorijskom ulogom navedenih religioznih tradicija u strukturi ruskog društva.

Budizam je, na pimer, dominantna religija u tri federalne jedinice Ruske Federacije, po teritorijalnoj veličini daleko od najmanjih, na kojima, dakle, žive pripadnici budizma kao na svom iskonskom prostoru, u svojim istorijskim okvirima postojanja. Dalje, prema podacima longitudinalnog istraživanja Instituta za sociologiju RAN-a, oko milion građana Rusije jesu pripadnici različitih protestantskih pravaca. Upravo su oni u Rusiji najjedinstveniji, religiozno najaktivniji i najprivrženiji pretpostavka aktivističke građanske kulture.

Prema podacima Evropskog socijalnog istraživanja, u evropskim zemljama apsolutnu većinu vernika čine pripadnici hrišćanskih konfesija. U Francuskoj 85% poklonika religije sebe svrstava u redove Rimokatoličke crkve, u Portugalu 97%, Španiji 94%, Poljskoj 99%, Belgiji 90%. Potrebno je zapaziti veliki procenat pripadnika Rimokatoličke crkve u zemljama kao što su Slovenija (93%), Slovačka (83%), Mađarska (68%). Protestantski pokreti su najrasprostranjeniji u Danskoj (94%), Norveškoj (97%), Finskoj (84%) i Švedskoj (89%). U Rusiji (84%), Rumuniji (88%), Ukrajini (82%) i Estoniji (64%) većinu vernika čine pripadnici pravoslavne crkve. Druge hrišćanske konfesije imaju najviše pripadnika u Velikoj Britaniji (28%).

Prema tome, ovakva religijska karta nam pokazuje da Evropa još uvek ostaje hrišćanska. Međutim, savremeni migracioni procesi i sociokulturni trendovi su doveli do slabljenja homogenog kulturno-religijskog evropskog prostora. U evropskim zemljama se zapažaju različite grupe koje sebe svrstavaju u druge religijske sisteme, pre svega u islam. Tako u Francuskoj pripadnika islama ima 8%, u Belgiji 6%, u Švedskoj 5%, Švajcarskoj 5% a u Velikoj Britaniji 4%.

TABELA 1. Deklarisana pripadnost religijama u evropskim zemljama (procenat od ukupnog broja ispitanika).

| EVROPSKE DRŽAVE | HRIŠĆANI | MUSLIMANI | DRUGE KONFESIJE |
|-----------------|----------|-----------|-----------------|
| Belgija         | 93       | 6         | 1               |
| Bugarska        | -        | -         | -               |
| Švajcarska      | 94       | 5         | 2               |

| EVROPSKE DRŽAVE  | HRIŠĆANI | MUSLIMANI | DRUGE KONFESIJE |
|------------------|----------|-----------|-----------------|
| Kipar            | -        | -         | -               |
| Nemačka          | 95       | 4         | 1               |
| Danska           | 96       | 3         | 1               |
| Estonija         | 97       | 1         | 1               |
| Španija          | 98       | 2         | 0               |
| Finska           | 99       | 0         | 1               |
| Francuska        | 90       | 8         | 2               |
| Velika Britanija | 91       | 4         | 5               |
| Mađarska         | 100      | 0         | 0               |
| Norveška         | 96       | 2         | 2               |
| Poljska          | 100      | 0         | -               |
| Portugalija      | 99       | 0         | 1               |
| Rusija           | 87       | 11        | 0               |
| Švedska          | 93       | 5         | 2               |
| Slovenija        | 98       | 2         | 0               |
| Slovačka         | 100      | 0         | 0               |

24

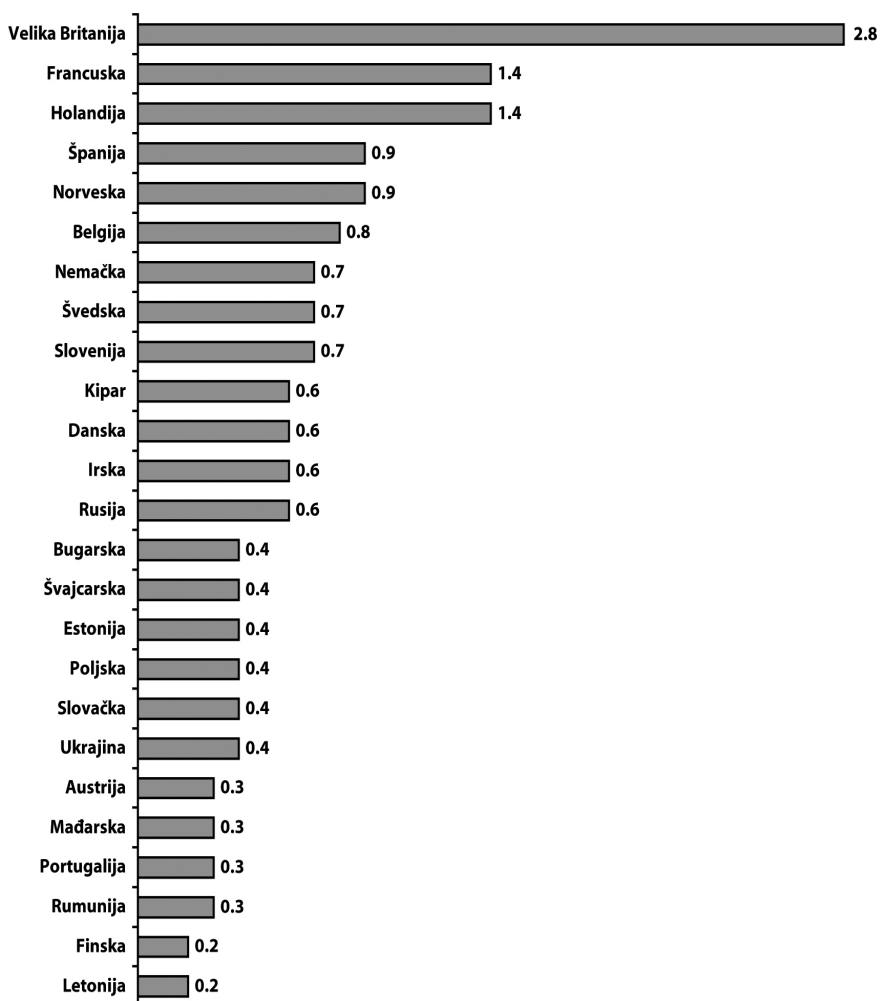
Udeo muslimana veći je upravo u onim evropskim zemljama u kojima su zapaženi najniži skorovi religioznosti kod domaćeg stanovništva. To, takođe, potvrđuje tezu o tome da se religijska pripadnost doživljava više kao stabilan identitet nego kao privrženost celokupnosti dogmatskih postulata.

Za razliku od Rusije u kojoj muslimani žive na svojim iskonskim istorijskim teritorijama i kao takvi predstavljaju neodvojivi deo ruske civilizacije, muslimanske enklave u Evropi predstavljaju drugačiju, izvana pridošlu Veliku tradiciju koja se doživljava kao tuđinska. Ovim se objašnjava i prilično ozbiljan problem nalaženja načina za sapostojanje različitih religijsko-etičkih tradicija i problem migracionih trendova koji se slikovito mogu nazvati „velikim preseljenjem naroda i religija”. U Rusiji je ovaj problem takođe veliki, posebno u regionima sa preovlađujućim pravoslavnim stanovništvom. Mada se odnos Evropljana prema migracionim tokovima može oceniti kao dovoljno tolerantan, u većini istraživanih zemalja dominira javno mnjenje o tome da su evropske integracije otišle poprilično daleko i da dalje proširenje ne bi bilo dobro.

Postavlja se pitanje koliko su aktivni mehanizmi i potencijal tolerantnosti u sličnim uslovima? U Rusiji samo 0,6% ispitanika, bez obzira na pripadnost konfesiji, izjavljuje da je iskusilo diskriminaciju na religijskoj osnovi, što svedoči o visokom nivou religijske trpeljivosti u odnosu prema ljudima drugačijeg svetonazornog izbora. U Evropi o verskoj diskriminaciji dovoljno govori i podatak o malom broju ispitanika koji iskazuju takvo iskustvo – ne više od 2,8% (videti grafikon 2). Daleko češće se u prilog verskoj diskriminaciji izjašnjavaju pripadnici islama. U Švedskoj i Belgiji svaki deseti musliman iskazuje teskobu povezanu sa religijskom pripadnošću, u Francuskoj svaki peti, u Nemačkoj svaki šesti, u Španiji svaki četvrti. Svetovna

država, međutim, nije garancija trpeljivosti i odsustva ekstremističkih strategija. Tako se Francuska, u kojoj je tradicija svetovnosti najduža, suočila sa nasilnim akcijama enklava drugačije velike tradicije, nositelja drugačije religije, pre svega zbog neukorenjenosti u matricu evropskog civilizacijskog imperativa tolerantnosti: još pre trideset godina u školama ove države se objašnjavalo da je musliman – đavo. U Francuskoj, aktuelni protesti upereni protiv Turske kao potencijalne članice EU, uslovljeni su svakako i kulturološkim razlozima: Grčka je, kao kolevka evropske civilizacije, pet stotina godina robovala Tuskoj. Naravno, ovi primeri ne iscrpljuju sve istorijske i savremene probleme nego prosto pokazuju neke klišeje koji cirkulišu javnim mnjenjem Francuske, udarajući time prilično jasan pečat na međukulturne, odnose.

GRAFIKON 2. Ispitanici koji osećaju diskriminaciju na religijskoj osnovi (procenat svih ispitanika).



Pravac razvoja evropske javne politike o „naciji-državi“, doveo je do iščezavanja mnogih etnosa i jezika u verskim ratovima i nasilnom uništavanju kultura. I baš su te monolitne strategije danas dovele evropsku civilizaciju do potrebe stvaranja novih varijanti međukulturnog i međucivilizacijskog prožimanja. Evropska civilizacija je bila prinuđena da se svesno osloni na tolerantnost kao na algoritam sapostojanja različitih delova u okviru polikulturnog bitisanja. Zbog toga je politika multikulturalizma zalag racionalnih uporišnih tačaka i regulatora sapostojanja različitih kulturnih oblika. U tom smislu je u EU karakteristična pojava i razvoj „jezičkih prava“, koja štite jezike etnokulturnih manjina, Kao što je uostalom karakteristična i pažnja humanističke nauke i lokalnih zajednica. Razmatranjem stepena religioznosti građana Rusije postalo je jasno da je rusko društvo pre svetovno nego religiozno. Otprilike, polovina ispitanika u Rusiji, prema podacima Evropskog socijalnog istraživanja, nije religiozno. Od ovog broja nereligioznih, 7% izjavljuje da generalno nije religiozno, 14% da je potpuno nereligiozno a 32% da je pre nereligiozno nego religiozno. Koleba se, u samoocenjivanju religioznosti, 22% ispitanika. Generalno, religioznim sebe smatra manje od trećine građana Rusije – 29%, a i od njih 26% više naginje prema religioznosti dok je samo 3%, prema samooceni, duboku religiozno. Ako pažnju obratimo na stepen religioznosti pripadnika različitih konfesija u Rusiji, primetićemo da je broj vrlo religioznih muslimana, 2,5 puta veći od broja duboko religioznih pripadnika pravoslavlja: 12% prema 5%. Istovremeno, među samopozicioniranim pripadnicima religija u Rusiji, oko 10% ne smatra sebe u potpunosti religioznim a još oko 45% ispitanika sebe vidi više kao nereligioznu, nego kao religioznu osobu.

O prirodi, dubini i stepenu religioznosti može se suditi ne samo prema subjektivnom samoidentifikovanju, nego i prema nivou religijske aktivnosti ispitanika. Indikatori koji pokazuju stepen uključenosti u ovu aktivnost omogućuju ocenu kako dubine religiozne vere i svetonazorne ubeđenosti tako i ocenu uloge religija i njihovih institucionalizovanih formi u životu ispitanika koji pripadaju ovoj ili onoj religioznoj ili svetonazornoj grupi. Ispitanicima su postavljena pitanja o učestalosti posećivanja bogoslužjenja, ispunjavanju religioznih obreda i učešću u slavljenju religioznih praznika a takođe i o regularnosti kućne molitve. Pri tome je pouzdan sud o učešću ljudi u religioznom životu moguće doneti samo na osnovu kompleksne analize religijskih manifestacija, utoliko pre što one u različitim religijskim sistemima igraju različitu ulogu.

Oko trećine ruskih građana posećuje religiozne službe više ili manje redovno: jednom nedeljno i češće samo 4% ispitanih, bar jednom mesečno nešto više, 8%, i još veći broj onih koji dolaze na bogoslužjenja samo na religiozne praznike – 19%. Jedna četvrtina građana Rusije, 27%, ispunjava ove verske dužnosti retko, 41% nikada ne posećuje religiozne službe, dok je onih kojima je teško da odgovore na postavljeno pitanje manje od 3%.

Za ruske građane je karakterističniji odnos prema Bogu putem molitve. Svakodnevno se moli 15% ispitanika, nešto ređe, ali ne manje od barem jednom nedeljno 6%, barem jednom mesečno ili na verske praznike 14%, a ređe od toga još 16% ispitanika. Oko polovine ruskih građana (46%) nikada se ne moli. Ako ocenjujemo nivo verske aktivnosti prema učestalosti molitve i posećivanja hrama zajedno, pokazuje se da onda praktičnih vernika u Rusiji ima odveć malo: samo 0,4% onih koji navedene obrede obavljaju svakodnevno, još 1% onih koji ove obrede obavljaju češće od jednom nedeljno. S druge strane, onih ispitanika koji nikada ne obavljaju navedene rituale ima oko trećina – 34%.

Ako obratimo pažnju na učestalost molitve i posećivanja hramova pripadnika najzastupljenijih religija u Rusiji, videćemo da se svakodnevno moli 43% muslimana i 19% pravoslavnih, a nešto ređe 7% muslimana i 10% pravoslavnih. Crkvu (hram) posećuje redovno – svaki dan ili barem jednom nedeljno – svega 6% pravoslavnih i 24% muslimana. Muslimani su, dakle, aktivniji praktični vernici od pravoslavnih. Međutim, na religiozne praznike u hram odlazi 10% više pravoslavnih, a moli se praktično isti broj pripadnika obe religije. Vredno je zapaziti da ispitanika, koji sebe pozicioniraju kao ljude bez određene konfesije, ima 20% više nego ispitanika koji nikada ne učestvuju u spoljašnjim manifestacijama kulture. To pokazuje da čak i ljudima koji se konfesionalno ne deklarišu, nije stran „put u hram“, ili da se pridržavanje određenih obreda javlja kao manifestacija njihove identifikacije. Na taj način institucionalizovane religijske organizacije u Rusiji rasprostriru u određenoj meri svoj uticaj na neverujuć deo stanovništva usled čega je granica između vernika i nevernika neprozračna i kolebljiva.

27

Više od toga, sudeći prema godišnjim anketnim istraživanjima Instituta za sociologiju RAN-a, više od 65% ispitanika, među kojima je i izvestan broj neverujućih, priznaje u određenoj meri autoritet crkve u socijalnim i moralnim pitanjima. Nije slučajno da u svim anketama u kojima se postavlja pitanje poverenja ispitanika u socijalne i građanske institucije, religijske organizacije zauzimaju vodeću poziciju (posle predsednika države i vojske). Ako razmotrimo pitanje angažovanosti ispitanika u religioznom životu sopstvene religijske organizacije, onda vidimo da 21% ispitanika smatra da je veoma angažovano a 31% smatra da uopšte nije angažovano.

TABELA 2. Stepen angažovanosti ruskih građana u religijskom životu (u procentima).

| Angažovanost/ispitanici  | Jaka | Srednja | Slaba | Neangažovanost |
|--------------------------|------|---------|-------|----------------|
| Svi ispitanici           | 21   | 18      | 26    | 31             |
| Nisu pripadnici religije | 5    | 10      | 26    | 53             |
| Pripadnici religije      | 36   | 26      | 25    | 10             |
| Pravoslavni hrišćani     | 35   | 27      | 28    | 9              |
| Muslimani                | 45   | 23      | 10    | 19             |

Kada se radi o muslimanskim ispitanicima, veoma angažovanih ima 45%, dok je kod pravoslanih 11% manje, takvih. To se može objasniti snažnijim tradicionalnim institucijama pripadnika islama kao i većom isprepletenošću njihovih duhovnih i svetovnih institucija. Još treba istaći i činjenicu jake (5%) i srednje (10%) religijske angažovanosti ispitanika koji se uopšte konfesionalno ne identifikuju ali isto tako i potpuno, tj. skoro potpuno, neangažovanje konfesionalno pravoslavno samoidentifikovanih (37%) i 29% pripadnika islama. Takvo je, dakle, njihovo religijsko (ne) angažovanje, i to s obzirom na kanonsku obaveznost da pripadnici najzastupljenijih konfesija u Rusiji učestvuju u bogoslužjenju i održavanju kulta (u islamu poželjne radnje).

28

Prema tome, potrebno je ovde istaći dva momenta: 1) među ispitanicima koji se konfesionalno ne izjašnjavaju postoji takođe visok nivo duhovnih potreba, pa 30% ovih ispitanika izjavljuje da je duboko religiozno, što svedoči o potrebi za transcendentnim osloncem; 2) oko četvrtina pravoslavnih (26%) i muslimana (25%) vidi sebe pre kao nereligiozne osobe iako se ovi ispitanici pozicioniraju kao pravoslavni i pripadnici islama, pa time samo označavaju, zapravo, svoju pripadnost određenoj kulturnoj tradiciji, ne povezujući ovo pitanja sa verom. Na taj način aktuelizacija religioznog identiteta nije pokazatelj porasta religioznosti ljudi i njihovog vraćanja veri već je to pre jačanje uloge čvrstih kulturno-civilizacijskih vrednosti u životu pojedinca i društva. Treba obratiti posebnu pažnju na činjenicu da broj ispitanika koji se konfesionalno izjašnjavaju bitno prevazilazi broj ispitanika koji izjavljuje da veruju u Boga.

Istu situaciju pokazuje i istraživanje Centra IS RAN-a „Religija u savremenom društvu”. Očigledno je da se religiozna samoidentifikacija često određuje ne toliko prema pripadnosti određenoj religiji koliko prema samoidentifikaciji sa nacionalnom kulturom i načinom života, u značajnoj meri formiranim pod uticajem neke religije („Rus – dakle pravoslavac; Tatarin – dakle musliman“). Tačnost ovog nalaza potvrdili su i podaci Evropskog socijalnog istraživanja: u Rusiji bliskost prema nekoj veri oseća većina ispitanika, čak i oni koji nisu sledbenici religije ili nisu praktični vernici.

Najviše od svih ovo osećanje iskazuju muslimani (62%), kao i duboko religiozni (68%). Isto osećanje deli i 50% pravoslanih i 29% neverujućih. Ako uporedimo podatke Evropskog socijalnog istraživanja sa anketnim podacima istraživanja koje je sproveo Centar IS RAN-a „Religija u savremenom društvu“ (2006-2007) videćemo da se prema istim pokazateljima mogu obrazovati grupe u odnosu na stepen angažovanosti u religijskom životu. Ispitivanje je sprovedeno ne samo u grupama ispitanika koji pripadaju dvema najvećim religijama u odnosu na broj svojih pripadnika, nego i u drugim bez čijih je specifičnosti nemoguće shvatiti višekonfesionalno rusko društvo. Dobijeni su unekoliko drugačiji rezultati:



TABELA 3. Pokazatelji angažovanosti u religijskom životu pripadnika različitih religija i religijskih svetonazora (u procentima – podaci Centra IS RAN).

|   | Pravo-<br>slavni | Ka-<br>tolici | Prote-<br>stanti | Mus-<br>limani | Budisti | Neve-<br>rujući |
|---|------------------|---------------|------------------|----------------|---------|-----------------|
| Učešće u bogoslužjenjima                                |                  |               |                  |                |         |                 |
| bar jednom mesečno                                      | 28               | 26            | 36               | 8              | 8       | 1               |
| samo na velike rel. preznike                            | 34               | 31            | 38               | 27             | 37      | 1               |
| retko (jednom god. i ređe)                              | 25               | 30            | 18               | 25             | 33      | 6               |
| nikada  | 13               | 12            | 9                | 40             | 22      | 92              |
| Održavanje religijskih obreda                           |                  |               |                  |                |         |                 |
| ispunjavaju sve osnovne obrede i propise svoje religije | 11               | 25            | 28               | 8              | 8       | 0               |
| trude se da ispune najvažnije rel. obrede i propise     | 28               | 29            | 37               | 24             | 32      | 0               |
| ispunjavaju neredovno                                   | 46               | 38            | 25               | 37             | 46      | 8               |
| ne ispunjavaju uopšte                                   | 15               | 8             | 10               | 31             | 13      | 91              |
| Obeležavanje religijskih praznika                       |                  |               |                  |                |         |                 |
| obeležavaju ih redovno                                  | 23               | 37            | 34               | 14             | 13      | 0,4             |
| obeležavaju samo najvažnije                             | 57               | 40            | 45               | 48             | 65      | 16              |
| obeležavaju retko                                       | 16               | 20            | 16               | 28             | 18      | 30              |
| ne obeležavaju ih uopšte                                | 4                | 3             | 5                | 10             | 3       | 53              |
| Učestalost molitve                                      |                  |               |                  |                |         |                 |
| svakodnevno   | 37               | 39            | 37               | 17             | 14      | 2               |
| bar jednom nedeljno                                     | 24               | 20            | 26               | 19             | 27      | 2               |
| ponekad   | 34               | 36            | 33               | 50             | 52      | 19              |
| nikada  | 6                | 5             | 4                | 14             | 8       | 77              |

29

Pouzdan sud o angažovanosti u religioznom životu može se izvesti samo na osnovu složene analize njegovih pojava oblika, utoliko pre što u različitim religijskim sistemima oni imaju različitu ulogu. Na primer, za hrišćanstvo posebnu važnost ima redovno molitveno sabiranje vernika, dok u protestantizmu, za razliku od pravoslavlja i rimokatolicizma, značajno manju ulogu imaju religijski praznici i obredne dužnosti. Nasuprot tome, u nehrišćanskim veroispovestima, značaj ritualno-obredne i praznične sfere religioznog života je prilično veliki.

Posebnost religioznosti sledbenika različitih verovanja, samodeklariranih pripadnika nekoj svetonazornoj ili konfesionalnoj grupi treba ispitivati poklanjajući stalnu pažnju istovremeno i njihovom ispunjavanju zahtevanih obrednih radnji. Evropsko socijalno istraživanje u Rusiji je pokazalo da je najveći procenat ispitanika koji redovno učestvuju u bogoslužjenjima pronađen u protestantskoj grupi (36%),

zatim slede privrženici pravoslavlja i rimokatolicizma sa nedeljnom posetom bogoslužnju u 28% odnosno 26% slučajeva. U muslimanskoj grupi nivo posećivanja hrama (džamije) je prilično nizak, samo 8% ispitanih. Najproblematičnija je situacija kod budista, gde hram (pagodu) bar jednom u mesec dana poseti, prema sopstvenom priznanju, manje od 1% ispitanika.

Religijska opština u protestantizmu je, po pravilu, veoma konsolidovana zajednica istovernika koji gaje međusobne postojeane neformalne veze. Ovde se važna uloga pridaje redovnom sakupljanju vernika radi molitve uz obaveznu propoved pastora. Visoki stepen unutar društvene konsolidacije karakterističan je i za privrženike rimokatolicizma. To je verovatno rezultat činjenice da se radi o religijskim manjinama unutar drugačijeg verskog većinskog okruženja. Istovremeno, u pravoslavlju i islamu, kao religijama većine u ruskom stanovništvu, religiozne opštine su kudikamo amorfnije, sa difuznim sastavom, posebno u velikim gradovima. U religioznoj praksi budizma javni obredi se, uopšte, održavaju samo kad su povezani sa religijskim praznicima.

30

Što se tiče održavanja osnovnih religijskih obreda i verskih dužnosti, ovde je razlika između konfesija značajna. Najviši skorovi su kod protestanata (28%) i kod rimokatolika (25%) a značajno niži kod pravoslavaca, muslimana i budista. Udeo muslimana i budista koji ispunjavaju verske obrede kao dužnosti jednaka je udelu onih ispitanika koji redovno posećuju hramove, a udeo pravoslavnih je dva puta manji. U ovom slučaju se jasno pokazuju osobenosti obrednih sistema svake religije: relativna jednostavnost u protestantizmu i delom u rimokatoličanstvu (za katolike laike, na primer, pravila koja se tiču posta manje su stroga od pravila za pravoslavne). Redovno obeležava crkvene praznike više od jedne trećine katolika i protestanata, nešto manje od jedne trećine pravoslavnih a tek svaki osmi ispitanik islamske veroispovesti. Najveći procenat ispitanika koji praktikuju svakodnevnu molitvu van crkve opet nalazimo među protestantima i katolicima (37 i 39%) kao i među pravoslavnima (37%). Među muslimanima svakodnevnu molitvu, bez obzira na to što je ona jedan od od pet stubova islama, ne praktikuje više od 17% ispitanika islamske veroispovesti. Na začelju su budisti, sa 14% ispitanika koji se svakodnevno mole. Interesantno je da se i deo neverujućih ispitanika u 1,6% slučajeva svakodnevno moli.

Prema tome, na osnovu sumarne analize religijske aktivnosti možemo da konstatujemo njen visok stepen kod protestanata, slede rimokatolici, nešto je niži stepen kod pravoslavnih, još niži kod muslimana, dok je najniži kod pripadnika budizma. Različit karakter religiozne aktivnosti u pojedinim konfesionalnim grupama nije povezan toliko sa specifičnostima njihove obredne prakse. Još jednom se potvrđuje više puta istaknuta postavka: ako za jednu grupu konfesionalnoj samoidentifikaciji odlučujuću ulogu igra angažovanost ispitanika u religioznoj praksi, to je za druge grupe odlučujuća uloga u opštoj kulturno-civilizacijskoj

orijentaciji. Ako sa sada vratimo rezultatima Evropskog socijalnog istraživanja, komparacija udela praktičnih vernika u različitim zemljama Evrope, prema naznačenim pokazateljima, omogućava objašnjenje specifičnosti religiozne prakse u Rusiji. Najviše vernika koji se svakodnevno mole ima u Rumuniji (49%), Poljskoj (48%), Irskoj (44%), na Kipru (39%), u Portugaliji (32%), Ukrajini (30%), Slovačkoj (30%). Oko četvrtina ispitanika svakodnevno se moli u Španiji, Mađarskoj, Holandiji. Najmanje se mole pripadnici konfesija u Bugarskoj, Francuskoj, Nemačkoj, Danskoj, Estoniji, Švajcarskoj (od 8% u Estoniji do 12% u Nemačkoj). Rusija se nalazi u grupi onih zemalja u kojima se manjina ispitanika svakodnevno moli. Najmanji broj ispitanika koji se nikada ne mole nalazi se na Kipru, u Rumuniji i Poljskoj (ne više od 7%). Posećivanje religioznih službi nije toliko popularno ni u evropskim zemljama u kojima se praktično svi izjašnjavaju kao pripadnici neke religije. Zbir ispitanika koji svakodnevno posećuje crkvu nigde ne prelazi 4%. Manje-više redovno bogoslužjenja posećuje više od polovina ispitanika u Poljskoj, Irskoj, na Kipru, u Portugaliji, Rumuniji. Kao što smo već zapazili, u onim zemljama u kojima su najniži skorovi religiozne aktivnosti, postoje najmnogočlanije islamske grupe koje iskazuju u odnosu na hrišćane primetno veći stepen ispunjavanja takvih obrednih radnji kao što su molitva i posećivanje bogoslužjenja i to praktično dva-tri puta češće. Ovakva religiozna aktivnost se pre svega odnosi na muslimane u Francuskoj, Nemačkoj, Austriji, Danskoj i Švedskoj. Pitanje, stepena religioznosti takođe potvrđuje određene tendencije:

31

TABELA 4. Stepen religioznosti ispitanika u odgovoru na pitanje: „Bez obzira na to da li ste pripadnik neke religije ili niste, molimo vas, odgovorite na pitanje koliko sebe smatrate religioznim bićem?“ (u procentima).

| <b>Država/<br/>religioznost</b> | <b>Više nereligiozni<br/>nego religiozni</b> | <b>Kolebljivi</b> | <b>Više nereligiozni<br/>nego religiozni</b> |
|---------------------------------|--|-------------------|--|
| Austrija                        | 36   | 19                | 45   |
| Belgija                         | 38   | 16                | 47   |
| Bugarska                        | 47   | 23                | 30   |
| Švajcarska                      | 31   | 16                | 53   |
| Kipar                           | 9  | 12                | 79   |
| Nemačka                         | 53   | 17                | 30   |
| Danska                          | 46   | 22                | 32   |
| Estonija                        | 59   | 16                | 25   |
| Španija                         | 42   | 19                | 39   |
| Finska                          | 33   | 14                | 53   |
| Francuska                       | 55   | 19                | 27   |
| Belika Britanija                | 54   | 14                | 32   |
| Mađarska                        | 46   | 19                | 35   |
| Irska                           | 30   | 21                | 49   |

| Država/<br>religioznost | Više nereligiozni<br>nego religiozni | Kolebljivi | Više nereligiozni<br>nego religiozni |
|-------------------------|--------------------------------------|------------|--------------------------------------|
| Letonija                | 56                                   | 14         | 30                                   |
| Holandija               | 38                                   | 10         | 53                                   |
| Norveška                | 57                                   | 17         | 26                                   |
| Poljska                 | 16                                   | 18         | 66                                   |
| Portugalgalija          | 25                                   | 19         | 56                                   |
| Rumunija                | 13                                   | 17         | 71                                   |
| Rusija                  | 48                                   | 22         | 30                                   |
| Švedska                 | 60                                   | 15         | 25                                   |
| Slovenija               | 39                                   | 24         | 37                                   |
| Slovačka                | 27                                   | 17         | 56                                   |
| Ukrajina                | 32                                   | 22         | 46                                   |

32

Najviši stepen religioznosti nalazimo na Kipru, gde praktično 90% ispitanika smatra da je duboko religiozno, potom slede Poljska, Irska, Portugalija, Slovačka i Ukrajina. Interesan je položaj Finske u kojoj, iako se stanovništvo ne moli često i praktično boguslužnja i ne posećuje, ipak se 50% ispitanika deklariše kao duboko religiozno. U većini zemalja Evrope broj praktičnih vernika tradicionalnih religija opada, pa su takve tendencije u sužavanju polja religiozne prakse postavile pred evropskim društvom pitanje o neophodnosti promena u hrišćanstvu.

U zemljama sa najmanjim brojem religioznih, muslimanske enklave su bolje konsolidovane religijske opštine u kojima se ispunjavanje verskih dužnosti javlja sredstvom homogenizacije opštine. U ovom kontekstu se Rusija ne razlikuje previše od svetovnijih evropskih zemalja. U njoj međutim, tešnji suživot pripadnika, pre svega pravoslavlja i islama, stvara imperative da njihov međusobni odnos bude mekši nego u Evropi, što se pokazuje i u religioznoj praksi.

### **Socio–demografske karakteristike religioznih građana Rusije**

Da bi se objasnilo kako socijalno-demografske karakteristike građana Rusije utiču na odnos prema religiji, potrebno je naglasak staviti na niz momenata, a pre svega na taj da jedan deo pripadnika društva uspostavlja svoj odnos prema religiji kao odnos prema tradiciji, kao traženje identiteta, kao spremnost očuvanja istorijskog sećanja. Pored toga, danas je biti verujući „pomodno“ i izražava se javnom manifestacijom pripadnosti konfesiji – što je svakako i jedan od načina adaptacije na savremni svet ali i oslonac u razvoju sopstvene karijere.

Treba uzeti u obzir i da najnezaštićeniji slojevi stanovništva, koji u religiji prvenstveno traže utehu, verovatno poklanjaju veću pažnju, od dobrostojećih ispitanika, svim trima aspektima odnosa prema religiji: oni sa većom spremnošću fiksiraju

svoju pripadnost konfesiji, u tom smislu izraženije učestvuju u obredima konfesije, poklanjaju veću pažnju duhovnosti, pokušavajući da kompenzuju na taj način „zemaljske nesreće” koje su ih zadesile.

Moralni principi, u krajnjem slučaju onih građana koji sebe smatraju hrišćanima, treba da su zasnovani na poznavanju deset božjih zapovesti i sedam smrtnih grehova. Međutim, svih deset zapovesti zna manje od 1% građana; najčešće ispitanici navode zapovesti: „ne ubij” – 56%, „ne ukradi” – 52%, „ne poželi ženu bližnjega svoga” – 25%. Nijedne zapovesti se ne može setiti 44% ispitanika. Ista je situacija i sa sedam smrtnih grehova: da ih nabroji sve može manje od 1% ispitanika. Najčešće se apostrofiraju kao smrtni gresi ubistvo (43%) i krađa (28%).<sup>2</sup> Prema tome, specifičnost Rusije danas jeste u tome što religija jedva obezbeđuje čovekov život moralnom arhitekturom, ali i bez ove arhitekture ona čoveku pomaže da se pomiri sa životnim okolnostima.

Evropsko socijalno istraživanje pokazuje da religija u životu žene igra značajniju ulogu nego u životu muškarca i to u najrazličitijim aspektima religijskog fenomena: i kada se radi o pripadnosti konfesiji, ali isto tako i kada se radi o ritualnom religioznom životu i duhovnosti. U Rusiji muškarci ređe od žena svrstavaju sebe u neku konfesiju (40% muškaraca prema 57% žena) a ovakva situacija se javlja i u većini drugih država u kojima je istraživanje sprovedeno. Na primer, u Ukrajini religiozno-konfesionalnu pripadnost izražava 63% muškaraca i 80% žena, u Austriji 69% muškaraca i 75% žena, u Švajcarskoj 66% muškaraca i 72% žena. Međutim, postoje i izuzeci od navedenog pravila jer je u četvrtini od 25 zemalja - učesnica istraživanja broj muškaraca i žena koji pripadaju nekoj konfesiji praktično jednak. Ovakva situacija postoji pre svega u onim zemljama u kojima je konfesionalna identifikacija ispitanika veća od 90%, kao na primer na Kipru, gde je 99% muškaraca i 98% žena konfesionalno opredeljeno, u Rumuniji (92% i 93%) i u Poljskoj (90% i 94%). Pored toga, nepostojanje razlika u konfesionalnoj identifikaciji prema polu može se zapaziti i u Norveškoj (53% i 56%) u kojoj se ipak konfesionalno izjašnjava tek nešto preko polovine ispitanika. Može se pretpostaviti da žene u Norveškoj uopšte ne smatraju sebe manje socijalno zaštićenim od muškaraca. Konfesionalna samoidentifikacija podjednako je rasprostranjena među polovima. Tako je u Norveškoj najrasprostranjenija religija protestantizam, u Poljskoj rimokatolicizam, a u Rumuniji pravoslavlje. Ni u jednoj zemlji u kojoj je 2006. godine sprovedeno Evropsko socijalno istraživanje, konfesionalno identifikovanje kod muškaraca nije bilo veće nego među ženskom populacijom.

Primetnija je razlika među odgovorima muškaraca i žena kada se govori o stepenu angažovanosti u religioznom životu i o stepenu religioznosti. U Rusiji su muškarci jako angažovani u ritualnom životu svoje religijske opštine u samo 9% ispitanih

<sup>2</sup> Ovo su podaci anketnog istraživanja VCIOM-a, iz 2008. godine. Up. Пресс-выпуск №945 и №116, wciom.ru.

slučajeva a žene u 28%, uopšte se ne moli i ne posećuje religiozne službe 46% muškaraca i 21% žena. Žene aktivnije od muškaraca učestvuju u održavanju religioznih obreda ne samo u Rusiji nego i u svim ostalim zemljama u istraživanju, uključujući i Kipar u kome je u religioznom životu veoma angažovano 41% muškaraca i 72% žena. U Poljskoj je u religioznom životu veoma angažovano 71% muškaraca i 85% žena, u Rumuniji 55% muškaraca i 74% žena, u Norveškoj 13% muškaraca i 24% žena. Stepenn religioznosti žena je viši od stepena religioznosti muškaraca u svim zemljama. U Rusiji u potpunosti nereligioznim sebe smatra 21% muškaraca i 9% žena a u potpunosti religioznim 3% muškaraca i 7% žena. Uključujući Rusiju, u 21 zemlji procenat ispitanika koji se konfesionalno identifikuju viši je među ženama nego među muškarcima a jednak je u četiri zemlje: na Kipru, Rumuniji, Poljskoj i Norveškoj. U svih 25 istraživanih zemalja, žene su više angažovane u religioznom životu i religioznije su od muškaraca.

34 Što su ispitanici stariji, to su religiozniji i religiozno aktivniji. Deo ispitanika koji je veoma religiozno angažovan u Rusiji raste od 7% među mladima koji imaju od 15 do 17 godina, do 37% ispitanika koji imaju 60 i više godina. I obrnuto, deo ispitanika koji uopšte nisu religiozno aktivni pada sa 45% u najmlađoj generaciji na 25% u najstarijoj. Takvo pravilo se javlja i kad govorimo o religioznosti. Deo krajnje religioznih ispitanika povećava se sa 3% kod najmlađih na 10% kod najstarijih a deo potpuno nereligioznih pada sa 24% kod najstarijih na 12% kod najmlađih ispitanika. I u ostale 24 zemalje starije pokoljenje je, kao po pravilu, najreligioznije i najviše uključeno u religiozni život. U 22 zemlje ovi ispitanici se češće konfesionalno identifikuju od ostalih uzrasnih grupa. Samo u Bugarskoj, na Kipru i u Rumuniji imamo odstupanje od ovog pravila. Na Kipru se konfesionalno identifikuju praktično svi, nezavisno od uzrasta. U Rumuniji i Bugarskoj procenat ispitanika koji se konfesionalno identifikuje među mladima i starima takođe je praktično isti. Ovakva situacija se može objasniti ne toliko sličnim društvenim položajem mladih i starih u ove dve zemlje, nego i okretanjem aktivnih mladih nacionalnoj tradiciji i traganju za identitetom.

Pored toga, u nizu zemalja u životu najmlađih ispitanika, od 15 do 17 godina, religija igra bitniju ulogu nego u životima starijih mladih od 18 do 24 godine. Za mlade od 15 do 17 godina je karakterističnija situacija u kojoj oni još nisu izašli iz tutorstva starijih generacija, još se uvek nisu udaljili od porodične tradicije, za razliku od mladih u uzrastu od 18 do 24 godine, koji, po pravilu, manje zavise od starijih članova porodice. Mladi u uzrastu od 15 do 17 godina češće se konfesionalno identifikuju od mladih koji imaju od 18 do 24 godine u Nemačkoj, Mađarskoj, Irskoj, Holandiji, Poljskoj, Portugaliji, Rumuniji, Švedskoj i Sloveniji. Takođe su najmlađi ispitanici više uključeni u religiozni život u Austriji, Švajcarskoj, na Kipru, u Danskoj, Španiji, Holandiji, Poljskoj, Portugaliji, Sloveniji i Slovačkoj. Ima više potpuno religioznih najmlađih ispitanika u odnosu na mlade iz sledeće generacije u Švajcarskoj, Danskoj, Španiji, Rumuniji i Ukrajini. Odnosno, značajnija uloga

religije u najmlađoj generacijskoj skupini u odnosu na malo starije, izražava se na prvom mestu u konfesionalnoj identifikaciji i održavanju religioznih obreda a tek na drugom mestu u samoj iskazanoj religioznosti. Međutim, u većini zemalja učesnica istraživanja, mlado pokolenje se ređe od ostalih generacijskih skupina konfesionalno svrstava, slabije je uvučeno u religiozni život i manje je religiozno. Mlad čovek silno oseća da je sposoban da mnogo toga sam postigne u životu pa je zahvaljujući tom socijalnom optimizmu potreba za religijom kao spasenjem i poniznošću manje izražena.

Potreba očuvanja tradicije, potraga za identitetom nije tako specifična za pripadnike najvećih etničkih zajednica u zemlji, već za manjinske nacionalne grupe. U Rusiji, na primer, Rusi se ređe od pripadnika drugih nacionalnosti konfesionalno identifikuju, manje su religiozno angažovani i manje su religiozni od njih.

Ova zakonomernost je na delu u 21 zemlji učesnici anketnog istraživanja, osim na Kipru, u Mađarskoj, Rumuniji i Poljskoj u kojoj, uzgred, pripadnici nacionalnih manjina ređe samopercipiraju religioznost od pripadnika najveće nacionalne grupe u toj zemlji. Posebno se jasno ova zakonomernost uočava u Belgiji u kojoj se pripadnost konfesiji iskazuje u 72% ispitanih slučajeva kod manjinskih nacionalnih grupa a u 43% kod ostalih ispitanika. Slično je i u nekim drugim zemljama: u Velikoj Britaniji je taj odnos 70% i 47%, u Estoniji 49% i 19% i Letoniji 64% i 40%, u kojoj je nacionalno pitanje, kao što vidimo, najoštrije postavljeno.

35

Proučavanim zemljama svojstvena je sledeća tendencija: religija ima veći značaj za manje obrazovane ispitanike. Tako se u Rusiji konfesionalno izjašnjavaju ispitanici koji poseduju ne više od 11 godina škole u 53% ispitanih slučajeva, a oni sa 15 i više godina škole u 48% slučajeva. Veoma je angažovano u religijskom životu 26% ispitanika koji poseduju do 11 godina školovanja a 18% onih sa više od 15 godina školovanja. Ista situacija je i sa vrlo religioznim: 8% i 5% ispitanika sa 11 odnosno preko 15 godina provedenih u školi. Opisana situacija se odnosi na 18 zemalja u istraživanju. Činjenica da je veoma u religijskom životu češće angažovano manje obrazovano stanovništvo karakteriše 20 ispitanih zemalja. Da su manje obrazovani češće krajnje religiozni od više obrazovanih potvrđeno je u 14 zemalja. Samo u Letoniji i Švedskoj religiozne tradicije delimično više poštuju od drugih najobrazovaniji ispitanici.

Po pravilu, religija igra manje značajnu ulogu u životu onih ispitanika koji nakon završetka formalnog obrazovanje nastavljaju svoje obrazovanje. Konfesionalno se identifikuje 40% ispitanika u Rusiji koji su u prošloj godini posećivali kurseve i razne treninge a 52% onih koji se za to vreme nisu obučavali. Slično je i sa angažovanošću u religioznom životu. Potvrđeno je i opšte pravilo da u odnosu prema religiji ima razlike s obzirom na to da li kod ljudi postoji navika upotrebe interneta ili ne. Konfesionalno se identifikuje u Rusiji 44% ispitanika koji koriste internet i

52% onih koji nemaju pristup mreži; veoma su angažovani u održavanju obreda, prvi u 11% a drugi u 22% ispitanih slučajeva, prvi su religiozni u 3% a drugi u 6% slučajeva. Slične tendencije mogu se pratiti i u većini drugih zemalja u kojima je obavljeno istraživanje. U 21 zemlji ispitanici koji koriste internet ređe se od onih koji ga ne koriste konfesionalno identifikuju. U 24 zemlje ispitanici kojima je dostupan internet ređe su od onih kojima nije dostupan veomaangažovani u religioznom životu, osim u Rumuniji u kojoj ove razlike ne postoje. U 21 zemlji navedeni odnos korisnika interneta i ispitanika koji ga ne koriste može se uočiti i kod same religioznosti. Treba primetiti, takođe, da internet češće od drugih koriste mladi koji religiji u njenim različitim aspektima poklanjaju manju pažnju od strarijih generacija.

36

Prema tome, črvsta međuzavisnost se otkriva u većini zemalja: što je viši nivo obrazovanja ispitanika to su oni skloniji školovanju tokom celog života (long life learning) a samim tim su oni manje angažovani u religioznom životu i manje su religiozni. Religija ima veći značaj za socijalno nezaštićene grupe stanovništva, slabije obrazovane, bez navike permanentnog obrazovanja i bez navike korišćenja interneta. Ove grupe imaju niske zarade i manje šanse da adekvatno odgovore na brze promene na tržištu rada. U životu ispitanika koji imaju finansijske probleme religija igra značajniju ulogu nego u životu ispitanika sa visokim zaradama. Konfesionalno se u Rusiji identifikuje 56% ispitanika čija porodična mesečna zarada ne prelazi 150 evra i 41% onih čija porodična mesečna zarada prelazi 1.000 evra. Veoma su religijski angažovani prvi u 28% a drugi u 13% slučajeva, veoma su religiozni, prvi u 8% a drugi u 3% slučajeva. Zaključak da dobro materijalno obezbeđeni ispitanici pridaju religiji manji značaj, potvrđuju rezultati komentarisano istraživanja i u drugim zemljama. Ispitanici koji za sebe kažu da žive bez materijalnih teškoća ređe se, od onih ispitanika koji su suočeni sa finansijskim teškoćama, konfesionalno identifikuju u 16 zemalja u istraživanju, slabije su uključeni u religiozni život u 19 a manje su religiozni u 22 zemlje. U ostalim zemljama, uloga religije u životu ispitanika relativno je ista, bez obzira na materijalnu obezbeđenost ispitanika. Međutim, istraživanje otkriva i suprotnu tendenciju, iako su takvi primeri retki. Takav je slučaj u Nemačkoj i Irskoj kada je reč o konfesionalnoj identifikaciji ili opet u Nemačkoj kada se radi o stepenu ličnog angažovanja u životu religijske opštine. Primeri ovih zemalja potvrđuju našu hipotezu o tome da životni uspeh i dobra materijalna obezbeđenost ljudi ponekad zavise od pripadnosti konfesiji i održavanja religioznih obrednih radnji.

Evropsko socijalno istraživanje pokazuje da je religija, u svim svojim aspektima, važnija najsiromašnijim ruskim nego onima od onih građana koji su skloni surfovanju po mreži, koji žive teško i čije bi materijalno stanje moglo biti bolje. U socijalno nezaštićene slojeve stanovništva ne spadaju samo ljudi sa niskim primanjima nego i oni sa narušenim zdravljem. Što je zdravlje ruskih građana bolje, to oni u religiji manje traže utehu. Udeo ispitanika koji se konfesionalno identifikuju, pada u našem uzorku sa 67% ispitanih koji svoje zdravlje ocenjuju kao veoma loše na 38% onih



koji sebe smatraju apsolutno zdravim. Istovremeno se snižava udeo ispitanika koji su veoma uključeni u religijski život sa 52% onih sa lošim zdravljem do samo 9% ispitanika koji su apsolutno zdravi. I kada se radi o duboko religioznima situacija je slična: 15% duboko religioznih ispitanika ima loše zdravlje a samo je 3% ispitanika sa apsolutno dobrim zdravljem duboko religiozno. I u drugim zemljama je slična situacija: prema samooceni, najzdraviji ispitanici ređe se konfesionalno identifikuju od najbolesnijih i to u 22 ispitane zemlje sa izuzetkom od ovog pravila u Bugarskoj, na Kipru i u Sloveniji. Takođe se manje aktivno mole i ređe posećuju religiozne službe u svih 25, a manje su religiozni u 16 ispitanih zemalja.

Ako uporedimo odgovore ispitanika prema mestu stanovanja, to ćemo i ovde utvrditi izvesnu pravilnost: u Rusiji ispitanici koji žive u velikim gradovima spremnije se od žitelja seoskih naselja konfesionalno identifikuju (53% i 47%), ali su pri tome manje religiozni (4% i 7%). Ritualnoj strani religije u velikim gradovima i u prigradskim naseljima pridaje se veća pažnja nego u malim gradovima i seoskim naseljima; veoma angažovanih ispitanika u religioznom životu ima u velikim gradovima u 21% do 22% slučajeva a u malim gradovima i selima u 13% do 15% ispitanih slučajeva. Situacija u kojoj je visok procenat gradskih ispitanika povezan sa religijom, karakteristična je pored Rusije samo još u Estoniji. Međutim, u većini država postoji drugačija pravilnost po kojoj većina konfesionalno identifikovanih ispitanika živi u seoskim naseljima. Žitelji seoskih naselja više su religiozno angažovani i religiozniji su od žitelja gradskih naselja.

Postoji još jedna pravilnost. Među pravoslavcima samo je 17% žitelja seoskih naselja a ostali su žitelji gradova. Sastav muslimana je drugačiji: konfesionalno se identifikuje relativno jednak broj muslimana gradskih i seoskih naselja. Prema tome, u savremenoj Rusiji pravoslavlje je prvenstveno gradska religija a islam menja „socijalnu bazu” prelazeći iz religije ratnika u konfesiju gradskih i žitelja seoskih naselja, mada se u republikama RF u kojima preovlađuju muslimani - kao što su Čečenija i Ingušetija – čuva tradicija prema kojoj se ratničkom vaspitanju mladih poklanja velika pažnja. Uostalom, ovakva je situacija, u značajnoj meri zahvaljući tome što ove republike ostaju „crne tačke” u kojima očuvanje drevne tradicije pomaže preživljavanju u savremenim uslovima.

Evropsko socijalno istraživanje je pokazalo da se u savremenoj Rusiji, kao i u drugim evropskim zemljama, prema religiji upravljaju, na prvom mestu, najranjiviji slojevi stanovništva. Religija igra značajniju ulogu u životima žena nego muškaraca, kod ljudi starijih starosnih generacija, manje obrazovanih, bez navike permanentnog obrazovanja tokom svog života, s niskim zaradama – odnosno, u životima ljudi manje zaštićenih na socijalnom planu. U savremenoj Rusiji korišćenje religije kao socijalne promocije nema masovni karakter a pripadnost konfesiji, učešće u religioznim ritualima. Nisu važne pretpostavke za karijeru i uspeh. Istovremeno se čini da, ipak, na postizanje određenih ciljeva može da ima uticaj pripadnost konfesiji

pošto stepen poverenja građana Rusije prema Ruskoj pravoslavnoj crkvi i drugim religioznim organizacijama jeste veći nego prema većini drugih institucija države i društva. O tome svedoče podaci istraživanja svih vodećih centara za proučavanje javnog mnjenja u Rusiji. U tom smislu je istraživanje religioznosti u Rusiji potvrdilo njen ambivalentni karakter. Rusija ostaje svetovna zemlja a privrženost određenoj konfesiji često se pre javlja kao identifikacija sa kulturnom tradicijom nego što je to vera u Boga pa je zbog toga granicu između verujućih i neverujućih ispitanika teško postaviti.

38 To Rusiji omogućava da očuva svoju civilizacijsku postojanost. Neverujući održavaju izvesnu kultnu praksu a konfesionalno opredeljeni govore o svojoj apsloutnoj nereligioznosti. Istorijско iskustvo postojanja različitih konfesija u Rusiji dovodi do drugačijih formi odnosa među konfesijama, manje problematičnih nego u Evropi, što se pokazuje i u obrednoj strani religije. No, u isto vreme se vernici u Rusiji negativno odnose prema migraciji stanovništva i prema migrantima. Bez obzira na promene u socijalnom portretu vernika, u smislu njegovog „osavremenjivanja”, manje obrazovani i nezaštićeni socijalni slojevi ostaju čuvari tradicionalnosti.

Upoređivanje religioznosti u Rusiji sa religioznošću u drugim zemljama Evrope, omogućava produbljeno poimanje opštih kulturno - civilizacijskih trendova i specifika Rusije kao samobitnog kulturnog supstrata. Savremene socijalne i kulturne promene resko transformišu navike i način života, socijalni status i vrednosne orijentacije ljudi kako u Rusiji tako i u Evropi. Zbog toga je otkrivanje različitih dimenzija religioznosti, njenog uticaja na društvo, na tradicionalnu kulturnu matricu, na mogućnosti i želje ljudi da shvate drugog, važno ne samo za naučnu analizu, nego i za izgradnju jedne kvalitetne i konstruktivne politike.

Sa ruskog jezika preveo Mirko Blagojević

Primljeno: 9. mart 2012.

Prihvaćeno: 5. april 2012.

### Literatura

- Безнюк, Д. К. (2006) „Состояние и специфика современной религиозной ситуации в Беларуси: нелитературный текст“, Социологические исследования, №2 С. 128–135.
- Беляев, Д. О. (2009) „Опыт эмпирического исследования гетеродоксальной религиозности в современной России“, Социологические исследования №11, С. 88–98.
- Мчедлова, М. М. (2009) „Роль религии в современном обществе“, Социологические исследования №12, С. 77–84.
- Синелина, Ю. Ю. (2003) „О циклах изменения религиозности образованной части российского общества (начало XVIII в 1917. г.)“, Социологические исследования №10, С. 88–96.
- Налетова, И. В. (2004) „Новые православные в России: тип или стереотип религиозности“, Социологические исследования №5, С. 130–136.

Филатов, С. Б., Лункин, Р. Н. (2005), „Статистика российской религиозности: магия цифр и неоднозначная реальность“, Социологические исследования №6, С. 35–45.

Elena Kofanova, Marina Mcedlova

#### RELIGIOSITY AMONG THE CITIZENS OF RUSSIA AND EUROPE

##### Summary

The authors compare the levels of religiosity of the citizens of Russia and citizens of European countries. The level of religiosity in Russia suggests that the percentage of believers in the total population is in the middle of the list of European countries, but it is the country with the highest proportion of Muslims among its believers. In general, the research has shown that Russia remains a secular country and confessional–self identification is manifested rather as identification with a particular cultural tradition than as a genuine expression of deep religiosity.

**Keywords:** religiosity, believers, Muslims, Christians, cultural tradition.